

KAZAK EDEBİYATINDA ROMAN TÜRÜ VE GELİŞMESİ¹

Gulshat SHAİKENOVA*

Özet: Çağdaş Kazak edebiyatına roman türü 20. Yüzyıl başlarında girmiştir. Yabancı bir nesir türü olmasına rağmen ilgi görmüş ve kısa sürede örnekleri çoğalmıştır. Ancak bu romanlar Kazakistan'ın siyasi seyrine uygun olarak farklı konular işlemiştir. Edebi eserlerin toplumu yönlendirmesi herkesin bildiği bir gerçektir. Roman türü de siyasi gelişmelere paralel olarak dalgalanmalar göstermiştir. Sovyetler birliğinin kuruluşundan bağımsızlık dönemine kadar roman türü üzerinde Sosyalist Realizmin etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Bağımsızlık sonrasını ise bir muhasebe dönemi kabul etmek mümkündür. Bu bildiride bağımsızlık öncesi ve günümüzdeki Kazak romanının tarihi kısaca ele alınmıştır. İlk Kazak romanlarının konuları ile sonraki Kazak edebiyatındaki romanların gelişimi değerlendirilmiştir. Kazak edebiyatı araştırmacılarının görüşüne göre Kazak mensurlarında romanın hangi türleri olduğunu belirterek onlara örnek verildi. Kazakistan'daki her dönemde olan olayları anlatmakla birlikte o dönemdeki edebiyatın farklılıkları değerlendirilip açıklandı. Kazak romanlarının önde gelenlerin isimleri verilip kısaca tahlil edildi.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, Roman, Roman Türü, Tarihi roman, Hatıralar roman.

The Types of Novel and Its Developments in the Kazakh Literature

Abstract: Novel was introduced to Kazakh literature in the early 20th century. Despite being a foreign prose species, it was attracted attention and its samples began to increase in a short period of time. However, these novels have been subject to different issues in accordance with the political developments of Kazakhstan. It is a commonly known fact that literature can lead the society in its manner. Novels also showed flexible and parallel development processing order to cope with political developments. During the Soviet Union era, novel was developed under the influence of the socialist realism which was the dominate idea during that time. But after independence of Kazakhstan's become possible to accept and account in different form. This report briefly discussed pre and post-independence history of the Kazakh novel. At first, the development of the primary novels of the Kazakh literature as well as the modern Kazakh literature has been evaluated. After that, according to the opinions of the Kazakh literature researchers Kazakh figures which were given an example in these novels was introduced. At the end, the major event which was happened in different period of Kazakhstan and their different descriptions in the literature works were analyzed together with the names and brief introductions of the leading figures of the Kazakh novel.

Keywords: Kazakh literature, Novel, Novel types, Historical Novel, Remembrance Novel

¹ Bu makale 11.10.2018 tarihindeki V. Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumunda sunulmuştur.

*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora öğrencisi, gulshat84@mail.ru

Giriş

Avrupa edebiyatlarından dünya edebiyatlarına yayılmış olan “roman” türü Kazak edebiyatına XX asrın başında girmiştir. O tarihlerden itibaren Kazak edebiyatında romanın gelişimi hızlı olmuş ve birçok çeşidi yazılmıştır. XX. Asrın ilk döneminde Kazak topraklarında birçok olay gerçekleşti. O olayların hepsi edebiyatına bir şekilde yansdı ve böylece roman türünün gelişmesinde de etkili oldu.

Kazak edebiyatında romanın ilk gelişme döneminde kadın özgürlüğü veya hayatın içindeki olaylar temel konuları oluşturuyordu. Ondan sonraki dönemde sürgün ve savaş konusu çok yaygınlaştı. Savaş sonrasında tarım, hayvancılık, işletmenin canlanması gibi konular işlense de daha sonra tarihî romanlar yayımlanmaya başlandı. Devam eden edebî süreçte romanın birçok türünde eser verildi. Romanın birçok türü olmasına rağmen Kazak edebiyatında sadece birkaçı vardır. Bunlar; tarih, gündelik hayat, hatıralar, felsefe, hiciv, macera, gazetecilik, fantastik gibi türlerdir (Z. Ahmetov vd. 1998: 287).

Daha önceleri Kazak edebiyatında masal ve efsane hariç, tarihî edebî eserler sadece manzum şekildedir. Mensur türü ise Rus edebiyatının etkisiyle gelişmiştir. I. Altınsaryn’ın çeviri hikâyeleri (1980), Ş. Velihanov’un (1835-1865) deneme türündeki eserleri, Abay’ın *Kara Sözler* (1918) adlı eseri Kazak edebiyatının ilk nesir eserleridir denilebilir. İlk Kazak romanı ise Kazak toplumunda kadını konu edinen, XX asrın başında Mirjakıp Dulatulu’nun yayımladığı *Bakıtsız Jamal* (1910) adlı romandır (K. Ergöbek, 2013: 302). Bu konu çevresinde o dönemde birçok mensur eser yayımlanmaya başlandı. Bunun nedeni, Sovyet Hükümetinin kurulması ve özgürlük meselesinin büyük ilgi görmesidir. *Bakıtsız Jamal* romanına tema yönünden benzer B. Maylin’in *Şuğanın Belgisi* (1915) S. Torayğırov’ın *Qamar Sulu* (1914), *Kim jazıqtı?* (1915), S. Köbeev’in *Qalın Mal* (1913), T. Jomartbay’ın *Qız körelik* (1912) gibi birçok eser kadının eşya gibi satılması, kendi istemediği yere zorla gönderilmesi ve en zoru olan seksen doksan yaşlarındaki ihtiyaçlara kuma olmaları gerçeğini açıkça ortaya çıkarır. Kızının parayla satılmasını normal karşılayan babayı, genç kadının kaderini yerle bir eden bencil zengin ihtiyarı ve hatta bunların hepsini meşrulaştıran mantıksız töreyi kusurlu bulup Kazak hayatından çıkarmaya çabalamışlardır. Hepsinin tek amacı, kadınları bu zulümlerden kurtarmaktır.

Adı geçen eserler uzun süredir roman sayılsa bile onların konu yönünü esas alarak roman saymayan da vardır. Romanın, klasik anlamda insan hayatının tamamını kapsayarak, toplumun gerçeğini birleştirerek detaylı yazılması gerekir. O yüzden de ilk geniş kapsamlı eser olarak sadece S. Seyfulin'in *Tar Jol Tayğak Keşuv (1927)* eseri ilk roman olarak kabul edilir. Bu yüzden edebiyat araştırmacıları bu eseri ilk Kazak romanı sayar (M. Qaratayev, 1974: 230).

Değerlendirme

Sovyet Hükümetinin ilk döneminde kısa hacimli mensur eserler yazmaya alışkın olan yazarlar, roman hacminde eserler de yazmaya başlamışlardır. Bunun nedeni, zamanın ve insanın talebi ile zevkin değişmesidir. Akademisyen Z. Kabdolov (1927-2006), 'Herhangi bir edebi eser, belli bir dönemdeki toplumsal gerçeğin aynasıdır.' (Z. Kabdolov, 2007: 293) der. Zamanın gerçeklerini söylemeyi kendilerine borç bilen yazarların sözünü esirgmeden söylemesi Kazak yazarların eserlerinde de görülmektedir.

Romanlarda yaşamın içinden olaylara genişçe yer verilmekle birlikte Sovyet Hükümetinin Kazak toprağını istilasına da değinilir. Başkahramanın eserdeki karakteri ilk başta suskun olarak anlatılır, daha sonra devlet yönetmeye layık biri konumuna getirilir. Rütbelilerin önünde zayıflar da kendi istediklerini söylemeye cesaret edebilir olurlar. J. Aymautov'un *Qartqoja (1926)*, *Aqbilek (2003)*, B.Maylin'in *Azamat Azamatıç (1929)* gibi eserler bu türlere örnektir.

Yeni gelen hükümet, yoksulların toplumsal işlere katılmasına fırsat verir. Kadınlar kendilerine eşit olma hakkını elde etmek, eğitim almak ve erkeklerle birlikte çalışabilmek için uğraş verirler. Böyle büyük değişiklikler edebî zevkin ve konuların da değişmesine yol açar. Bu romanları psikolojik eserler olarak sayabiliriz. Çünkü her gün olan değişim, kahramanın düşüncesinde yarın ne olacağını düşündürmeden geçmezdi. Kahramanın düşünceleriyle üzüntüsü, kendini kaybedip tekrar düzelmesi, toplumsal ortamdaki yeri psikolojisini yansıtır. '*Sen de insansın ki, senin de dilin, ayak kolun, parlayan gözlerin ve yüreğin var. Seni neden o kadar aşağılıyor.*' diye kendi içinde birisi konuşuyor gibi oldu. "İnsanım" diyen duygu koğuştan aydınlığa çıkmak isteyen kuş gibi hareket etmeye çalıştı. Kendisine mani olup durdurmak istiyor. Fakat derisine sığmadan ağızlıkla uğraşır (J. Aymautov, 2003:238). Bu, karakterin psikolojik

durumunun kısacık ifadesidir. Böyle tasvirler kahramanı derin bir şekilde tanıtır, okuyucunun onun yerinde kendisi varmış vicdanı harekete geçer.

1930 yıllarında olan olaylar, Kazak aydınlarının sürgün edilmesi edebiyatı oldukça geriletir. Yazarlar sahte suçlamalar sebebiyle kurşunlandılar. O yüzden sonraki yazarlar söylemek istediklerini imalı şekilde yazarak sağ kaldılar. Yasaklanmış konular kapalı kaldı, Sovyet Hükümetinin iyisine de kötüsüne de sadece iyi demekten başka çareleri kalmadı. Fakat Kazak edebiyatı bir şekilde hayata paralel olarak gelişmeye devam etti. Bu durumlardan sağ salim çıkan yazarların kalemlerinden birçok yeni çalışmalar çıktı. ‘Her halkın edebiyatı, yaşadığı tarihi dönemlerin her bir vaktinde ve her bir durumda aynasıdır. Edebî süreç dediğimiz de budur.’ (Z. Qabdolov, 2007: 293) diyen düşünce edebiyatın zamanla değişeceğine işaret ediyor.

Kazak edebiyatında hayatta olan kişilerin anlatıldığı hatıra (anı) roman sayısı da az değildir. S. Muhanov’ın *Ömir Mektebi* (1970), *Aqqan Juldız* (1976), *Botagöz* (1948), *Adasqandar* (1931) ve S. Seyfulin’in *Tar Jol Tayğak Keşuv* (1927), G. Mustafin’in *Köz Körgen* (1963) ve günümüzdeki Kazak edebiyatında M. Mağauin’in *Men* (1998), X. Adibaev’in *Ömirdariya* (2006) vs. sayılacak olursa hatıra tarzındaki romanlar daha da fazladır. Hatıra romanları yaşanmış olayları konu edinir, buna kanıt *Botagöz* eseridir. Bu eserde başkahraman Amantay–Amangeldi İmanov (1873-1919), Asqar – Saken Seyfulin (1894-1939), Madiyar – Mirjaqip Dulatov (1885-1935). Botagöz ise eğitim gören Kazak kızlarını görünüş olarak tasvir etmiştir. Eser, Kazan ihtilâlinde sonraki dönemi kapsar. Yazar, o dönemin zorluğunu bu kahramanlar sayesinde aktarmıştır.

Adasqandar romanındaki başkahraman Bürkit’in de gerçek hayatta örneği vardır. O, M. Dulatuli’nin yeğenidir. İhtiyarın, hiçbir şeyi esirgemediği tek çocuğu olur ve geleceğinden büyük beklentiye sebep olur. Cesurluk ve samimiliği gibi karakteriyle okuyucuyu kendisini sevdiren kahraman aşk yolunda elini kana bulatır. Zengininin çocuğu olsa bile insanlık tarafı ağır basar. Kahraman Bürkit’in arkadaşı olarak günümüzdeki meşhur âlim Qajim Jumaliyev’e de romanda rastlanır. “

Adasqandar Kazak nesrindeki hatıra tarzına çok uygun ve yerinde kullanan ilk roman’ olarak değerlendirilir (K. Ergöbek, 2013: 519).

Kazakların yaşadığı savaşın zorluğu edebiyat sayfalarına da yansımıştır. Savaştan sonra ve savaştan önce tarımdaki değişiklikler, yeni teknolojinin gelmesi ve toprakların işlenmesi gibi olaylar Kazak romanlarında işlenir. Geçici bir dönem zorluk

çekilmesi, büyük çaba gösterilmesi ve geleceğe ulaşılması *Qarağandı, Şığanaq, Milliонер* romanları sayesinde biçimlendirilerek, devletin gelişimini işler. Bu eserler Kazak Sovyet dönemi edebiyatının 40. ve 50. yıllarındaki ilerlemenin bir aşaması olduğu besbellidir.

Tarihî romanların ulusal bilinç aşılama en etkili tür olduğu açıktır. Tabi ki tarihi romanlar olaylar için kesin kanıt olamaz. Fakat edebi eserlere yansıtılarak yazılan tarih her zaman daha dikkat çeker ve toplumu etkiler. Tarihi romanların gerçeği gizlemeden yazması, Kazakistan'ın bağımsızlık aldığı dönemine denk gelir. Devlet bağımsızlığı ile ifade bağımsızlığı tekrar geri döndü. Böylece yazılan tarihî romanların sayısı çoğalmaya başladı. Artık yazarlar, devletten çekinip, olayları gizleyecek değildi. Kazak tarihini, geçmişini tekrar canlandırmaya başladılar. Saka döneminden Türk Kağanlığı, Kazak Hanlık olayları tekrar araştırılıp edebî roman hâlinde halka sunuldu. Sovyetler dönemi, yazarları sürekli sıkıntılı durumda bıraktı, fakat gerçekçi roman o dönemde yazılmadı değil. İ. Esenberlin'in *Köşpendiler* (2006), *Altın Orda* (1983), M. Mağauin'in *Alasapıran* (1983), *Cengiz Han* (2011), A. Kekilbayev'in *Ürker* (1981), *Elen-alan* (1984), K. Jumadilov'un *Daraboz* (1.Cilt, 1994, 2.Cilt, 1996), *Sonğı Köş* (2018), Z. Tilevjanov'un *Qarakerey Qabanbay* (2009), X. Adibayev'in *Otırat Oyranı* (2001), B. Nurjekeuli'nin *Jav Jağadan Alğanda* (1993) vs. birçok romanlar Kazak tarihini iyice inceleyip Sovyet döneminde unutulmuş noksanlığı silip ak ile karayı ayırdı.

Günümüzde Kazak edebiyatında bundan önce olmayan yeni konular zamanla eserlere yansıyor. Günümüz Kazak edebiyatında, bu güne kadar olmamış yeni tarzlar geliyor. Bazı araştırmacılar bunu postmodernizm olarak değerlendirirken, bazıları bu görüşün doğru olmadığını öne sürmektedirler (A. İsmaqova, 2016: 68). Mistik ve varoluşsal olaylar temelinde oluşan bu tür eserler okuyucuları kendine çekmektedir. Bu eserlerde insan ruhunun ikiye ayrılması veya bir insanda iki ruhun birlikte yaşanması gibi psikolojik değişimler konu ediliyor. Böyle konuları M. Mağauin'in *Jarmaq* (2007), T. Abdikov'un *Parasat Maydanı* (2002) romanlarında görebilirsiniz. T. Abdikov bu eserinde insanlığın geleceği için endişelenip doğru yolu göstermek istediği fark edilir. İnsanın iyi ve kötü taraflarını yüz yüze karşılaştırıp adeta savaştırılmış hissi verir. Başkişinin iç düşünceleri etrafındaki olaylara göz gezdirerek kötülüğün çoğalmasına üzülmeye eseri felsefi tarafa doğru çeker. *Jarmaq* romanı aynı zamanda insanın

psikolojik haliyle birlikte millet meselesini de işler. Eserde iyi ile kötünün, merhametle zalimliğin bitmeyecek tartışmasına rastlarız. Bu eserlerle birlikte O. Bökey'in *Atav Kere* (1991), D. Amantay'ın *Toti Tüstü Köbelek* (1993), *Gülдер мен Kitaptar* (2003), *Şayır мен Şaytan* (1996), B. Nurjekeuli'nin *Ey Düniye Ey* (2016), A. Almenbet'in *Mimirt* (2013), A. Kemelbayeva'nın *Munara* (2003) vs. birçok romanlar bundan önce pek karşılaşılmayan çağdaş edebi sürecin geliştiğini gösterir (G. Orda, 2016: 30).

Bu noktada Kazak romanlarını tamamlayan birkaç tarzdan kısaca bahsedebiliriz. Gazetecilik tarzındaki roman olarak Q. Jiyenbay'ın *Jer Üstünde Jumaq Bar* (2017), belgesel roman olarak D. Dosjan'ın *Anızğa Aynalğan Aqiqat* (2001), M.Şahanov'ın *Jeltoqsan Epopeyası* (2006), M. Sarsekeev'in *Ermuhan Bekmahanov* (2010), *Qanış Satbayev* (1999), *Ebiney Böketov* (2005); deneme romanı olarak E. Akimqulov'ın *Qaldaiyaqov – An Patşası* (2012), Z. Qabdolov'ın *Menin Avezovım* (1997), manzum roman olarak D. Dosjan'ın *Tarazı* (1992) vs. sayılabilir. Bu eserlerin birçoğu bağımsızlıktan sonraki edebiyatımıza ve edebî türlere katılan yeni çalışmalardır. Roman türlerine yeniden ilave edilen bunun gibi türlerle birlikte tarihî, psikolojik, biyografik çeşitleri de son zamanlarda çoğalıp gelişmektedir.

Sonuç

Romanların başkışileri çoğunlukla tarihî şahısları, olaylar ise tarihî kapsar. O yüzden eleştirilenler günümüzdeki meseleler ile şahısların ikinci sırada olmasına önem vermek ister. Aynı zamanda konunun eski konulardan fazla farklı olmadığını sürekli dile getirirler. Böyle eksiklerle herhangi bir yerde karşılaşılabılıriz. Fakat genel olarak Kazak romancılığı geri kaldı denmesi doğru değildir (G. Orda, 2016: 32).

Bir eserin sadece bir türde yazılması mümkün değildir. Birkaç türün iç içe geçmesi sonucunda konuya göre sadece bir tanesinin üstün gelmesi muhakkaktır. O yüzden yukarıda incelenen çalışmaların sadece bahsedilen türe ait olmadığı söylenebilir.

Kazak romanı çok geç ortaya çıksa da gelişmesi hızlı şekilde olmaktadır. Edebiyat dünyası eleştirininin roman türüne girmesinin kolay olmadığını söylerler. Buna rağmen Kazak edebiyatında roman türünün gelişmesi, giderek çoğalması ve yüksek seviyeye ulaşması halkın şuurunun da artmasına yol açacaktır. Okuyucusu olmasa ve zevkle seçilmezse edebiyatın da gerileyeceği malumdur.

Kazak edebiyatında dünya klasikleri ile boy ölçüşen *Abay Jolu* (1.Cilt 1942, 2.Cilt 1947, 3.Cilt 1952, 4. Cilt 1956) gibi romanlar verildi. Bir başkasının

hâkimiyetinde olmuş ve sömürge görmüş Kazak halkı için bu bir başarıdır. Bu sebeple yazarların amacı halkı bilinçlendirmek ve bu yönde bağımsız olması için çabalanmaktadır. Beysenbay Kenjebayev, ‘Muhtar’ın eseri artık halkın malı oldu’ diye M. Avezov’ın *Ösken Örken (1977)* romanını değerlendirirken (B. Kenjebayev, 1996: 117) söylediği gibi Kazakları aydınlığa götüren herhangi bir yazarın eseri olsa da hepsi halk arasında yaygınlaşıp halka mal olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Z.Ahmetov, T.Şanbayev (1998), ‘Adebiyettanu. Terminder Sözdigi’, Ana Tili, Almatı.
- K.Ergöbek (2013), ‘Qarasöz. Qazak Prozası Turalı Oylar’, El Şejire, Almatı.
- M.Qaratayev (1974), ‘Tandamalı Şığarmalar’, Jazuşı, Almatı.
- Z.Qabdolov (2007), ‘Söz Öneri’, Sanat, Almatı.
- J.Aymautov (2003), ‘Bes Tomdıq Şığarmalar Jınağı’, 2.cilt, JibekJoli, Almatı.
- A.Ismaqova (2016), ‘Tavelsizdik Kezenindegi Adebiyettanu’ (AdebiMaqalalar), Monografiya, Dastür, Almatı.
- A.Axmetova (2016), ‘Tavelsizdik Daviri – Ulttıq Qundılıqtar Daviri’ (Respublikalıq Ğılımi Konferencya), Materiyaldar Jınağı, Adebiyet Alemi, Almatı.
- B.Kenjebayev (1996), ‘Şındıq Jane Şeberlik’ Jazuşı, Almatı.